

یتیم و یتیم نواری در اسلام

محمد مهدی فجری

وجود کودکان یتیم که پدر یا والدین خود را در طفولیت از دست داده‌اند در هر جامعه‌ای اجتناب‌ناپذیر است. در همه ادیان الهی به این کودکان توجه دارند و بر ضرورت تعهد در برابر آنان، حفظ حقوقشان و اظهار لطف به آنان تأکید می‌کنند.

برای مثال رعایت حال آنان، از جمله بندهای عهدی است که خداوند از بنی اسرائیل گرفته است: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهََ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ

این آیه شریفه، احسان به چند گروه را از وظایف ضروری اهل ایمان و از مصادیق اعمال شایسته دانسته است که یتیم‌نوازی از جمله

همچنین پذیرایی از آنان را یک ارزش و معیار برای انسان تکامل یافته و نیکوکار معرفی کرده^۲ و ضمن تأکید بر حفظ مال یتیم^۳ چگونگی تصرف و مصرف کردن اموال وی^۴ را با رعایت قسط و عدل^۵ متذکر شده است. این کتاب الهی، جفا در حق یتیمان را از نشانه‌های تکذیب دین و قیامت اعلام کرده است.^۶ همچنین از بدرفتاری با آنان به شدت نهی می‌فرماید^۷ و غیر از آنکه بر دقت در حفظ دارایی آنان سفارش کرده، از تبدیل و مخلوط کردن اموالشان نهی می‌فرماید؛ حتی زمان سپردن اموالشان را به آنان مشخص می‌سازد.^۸ افزون بر آن در بیت‌المال و اموال مردم نیز حق و سهمیه‌ای را برای ایتام نیازمند، مقرر،

آنان است؛ چرا که بندهای این میثاق، عام است و به بنی اسرائیل اختصاص ندارد؛ بلکه از اصول حقیقی دین الهی است که در همه شرایع مقدسه بوده است و تغییر نمی‌کند.

قرآن کریم با تعبیرات گویا و مسئولیت مردم و دولت اسلامی را درباره ایتام برشمرده است. این کتاب مقدس و آسمانی با برترین شیوه از ایتام تجلیل و بر رسیدگی به امور مادی و معنوی، فردی و اجتماعی آنان تأکید می‌کند. همچنین کوتاهی در سرپرستی آنها را توبیخ کرده، سبب کيفر دنیوی و اخروی می‌داند.

قرآن مجید در آیات مختلف، نیکی و رسیدگی به امور مادی و معنوی افراد یتیم را پس از احسان به والدین و نزدیکان قرار داده و این نیکی را یکی از زمینه‌های سازندگی اخلاق و مبارزه با بخل، غرور و مفاسد اخلاقی معرفی کرده است.^۱

۲. بلد/۱۵.

۳. نساء/۱۰ و اسراء/۳۴.

۴. نساء/۶.

۵. همان/۱۲۷.

۶. ماعون/۲.

۷. فجر/۱۷ و ضحی/۹.

۸. همان/۶.

۱. نساء/۳۶ و ۳۷.

پر مهر پدر، احساس خلأ و کمبود فراوان می‌کنند که این خلأ با محبت و دوستی قابل جبران است.

مادران مهربان و دلسوز، این کمبود را تا حدودی جبران می‌کنند؛ ولی اسلام، همگان را مکلف کرده است تا در صورت وجود مادر یا سرپرست، او را در قبال این مهم یاری کنند و در غیر این صورت آنها را تحت حمایت خویش قرار دهند. دین مبین اسلام، حقوقی را در قبال ایتم واجب کرده است که شناخت آن حقوق، ما را در انجام وظایفمان کمک می‌کند.

حقوق اجتماعی

دنیا دار مکافات است؛ از اینرو در نظر داشته باشیم که اگر در حق یتیمان جامعه سهل‌انگاری کنیم، سرانجام بر ما نیز روزگاری خواهد رسید که فرزندانمان بی‌سرپرست و دور از مهر پدر و محبت مردمان خواهند ماند.

و دولت اسلامی را موظف کرده است تا نیازهای آنان را برآورده سازد.^۱

با توجه به اهمیت موضوع یتیم در شرع مقدس اسلام، در این نوشتار سعی شده است تا اهم وظایف هر مسلمان در قبال کودکان یتیم بررسی شود.

یتیم از دیدگاه اسلام

در لغت عرب، یتیم به کسی گفته می‌شود که پدرش را از دست داده باشد و پس از بلوغ این اسم از او برداشته شود.^۲

از دیدگاه شرع مقدس اسلام یتیم به اطفال نابالغی گفته می‌شود که پدر خویش را از دست داده باشند.^۳ چنین

چنین کودکانی با از دست دادن سایهٔ

۱. انفال/۴۱ و حشر/۷.

۲. لسان العرب، ابن منظور، دار صادر، بیروت.

سوم، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۲، ص ۶۴۵.

۳. مجمع البیان فی تفسیر القرآن، علامه طبرسی،

انتشارات ناصر خسرو، تهران، سوم، ۱۳۷۲ ش،

ج ۱، ص ۴۷۷.

از مکافات عمل غافل مشو
گندم از گندم بروید جو ز جو
آنچه می توان از دستوره‌های شرع
مقدس دربارهٔ ایتم برشمرد، عبارت
است از:

۱. سرپرستی یتیم

نخستین گام در اصلاح وضع
بی سرپرستان، آغوشی است که آنان را
در برگیرد و سینه‌ای است که با گرمی
و حرارت محبت آمیز خود به آنها
احسان کند و خانه‌ای است که با
خوشی و نشاط در آن به سر برند.

در صورتی که این سه مورد فراهم
شود، می توان از کودک یتیم به طور
احسن محافظت و از نظر مادی و
معنوی از او حمایت کرد. قرآن مجید
از این کار به لفظ «ایواء» (=پناه دادن)
تعبیر کرده است؛ زیرا کودکی که پدر
خود را از دست می دهد، همانند آن
است که بزرگ‌ترین و یگانه پناهگاه
خود را از دست داده است؛ از اینرو
اولویت نخست برای یتیم، پناهگاهی
است که در آن احساس غربت نکند.

قرآن کریم در این باره می فرماید:
﴿وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً
ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ﴾؛^۱ «کسانی که اگر
فرزندان ناتوانی از خود به یادگار
بگذارند از آینده آنان می ترسند، باید
(از ستم دربارهٔ یتیمان مردم) بترسند.»
این آیه اشاره می کند که آن گونه با
یتیمان مردم رفتار کنید که دوست
دارید با یتیمان شما در آینده رفتار
کنند. حضرت علی علیه السلام می فرماید:
«مَنْ رَعَى الْأَيْتَامَ رُعَى فِي بَيْتِهِ»^۲ هر کس
رعایت حال یتیمان کند، حال
فرزندانش رعایت خواهد شد.»
همچنین در مقابل می فرماید: «مَنْ ظَلَمَ
يَتِيمًا عَقَّ أَوْلَادَهُ»^۳ هر کس به یتیمی
ظلم کند، قطع احسان از اولاد [و
اطفال] خود کرده است [و عاقبت به
فرزندانش ظلم می شود].»

۱. نساء/۹.

۲. مستدرک الوسائل، محدث نوری، قم، مؤسسه

آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۸ ق، ج ۱۵، ص ۱۶۷.

۳. همان، ج ۲، ص ۹۹.

در زمان یتیمی است و از اینرو پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «خَيْرُ بَيْتٍ فِي الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُحْسَنُ إِلَيْهِ وَ شَرُّ بَيْتٍ فِيهِ يَتِيمٌ يُسَاءُ إِلَيْهِ؛ بهترین خانه در میان مسلمانان، خانه‌ای است که در آن یتیمی باشد که به او احسان شود و بدترین خانه، خانه‌ای است که در آن با یتیم بدرفتاری شود.»

البته آنچه مهم و قابل تأمل است سفارش اسلام در پناه دادن به فرد بی‌سرپرست در آغوش پرمهر خانواده است و مراکز و موسسات خیریه یا دولتی نمی‌توانند آن محیط را فراهم کنند.

یتیم در آغوش خانواده

از مجموع روایات استفاده می‌شود که در مملکت اسلامی لازم است یتیمان، دوش به دوش سایر فرزندان در آغوش خانواده‌ها تربیت شوند و به قدری به آنان محبت شود که

دنیا دار مکافات است؛ از اینرو در نظر داشته باشیم که اگر در حق یتیمان جامعه سهل‌انگاری کنیم، سرانجام بر ما نیز روزگاری خواهد رسید که فرزندانمان بی‌سرپرست و دور از مهر پدر و محبت مردمان خواهند ماند

بدین سبب، قرآن کریم نخستین مرحلهٔ احتیاجات پیامبر عظیم الشان صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را در زمانی که طفل یتیمی بود یادآور می‌شود و می‌فرماید: «أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى»؛^۱ «آیا تو را یتیم نیافت، پس پناهت داد.»

در این آیه شریفه، نخستین عنایت الهی به پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پناه دادن او

۲. مشکاة الانوار، ابوالفضل علی بن حسن طبرسی، نجف اشرف، کتابخانه حیدریه، ۱۳۸۵ ق، ص ۱۶۷.

اسلامی باید این مسئولیت را بر عهده بگیرد.

ثواب پناه دادن به یتیم

الف. سکونت در بهشت

اُمّه معصوم علیها السلام در احادیث متعددی، بهشت را برای کسانی تضمین کرده‌اند که یتیم را پناه دهند و در خانه خود از آنها پذیرایی کنند. امام باقر علیه السلام می‌فرماید: «أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ مَنْ أَوْى الْيَتِيمَ وَ رَحِمَ الضَّعِيفَ وَ أَشْفَقَ عَلَى الْوَالِدِيهِ وَ أَنْفَقَ عَلَيْهِمَا وَ رَفَقَ بِمَمْلُوكِهِ»^۲ خداوند برای چهار گروه در بهشت، خانه‌ای بنا نهاده است؛ آنکه یتیمی را پناه دهد و کسی که به ضعیف ترحم کند و شخصی که با پدر و مادر مهربان باشد و آنکه با مملوک [و زیردستش] با ملاطفت و دوستی رفتار کند.»

تفاوتی بین خود و سایر فرزندان احساس نکنند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله نیز که پیام‌آور رحمت و رحمة للعالمین است و خود نیز طعم یتیمی را چشیده است، درباره این موضوع اکیداً توصیه کرده است. آن جناب مردم را به سرپرستی یتیمان سفارش می‌کند و می‌فرماید: «مَنْ عَالَ يَتِيمًا حَتَّى يَسْتَعْفِنِي أَوْجَبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ بِذَلِكَ الْجَنَّةَ كَمَا أَوْجَبَ لِأَكْلِ مَالِ الْيَتِيمِ النَّارَ»^۱ هر کس یتیمی را سرپرستی کند تا آنکه بی‌نیاز شود، خداوند به سبب این کار، بهشت را بر او واجب می‌سازد؛ همچنان که آتش دوزخ را بر خورنده مال یتیم واجب ساخته است.»

البته اسلام در رتبه اول، بستگان نزدیک را مسئول سرپرستی چنین کودکانی دانسته است و در صورت فقدان بستگان نزدیک، جامعه و دولت

۲. وسائل الشیعة، شیخ حر عاملی، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۹ ق، ج ۱۶، ص ۳۳۸.

۱. الکافی، نقه الاسلام کلینی، تهران، دار الکتب الإسلامية، ۱۳۶۵ ش، ج ۷، ص ۵۱.

از مجموع روایات استفاده می‌شود که در مملکت اسلامی لازم است یتیمان، دوش به دوش سایر فرزندان در آغوش خانواده‌ها تربیت شوند و به قدری به آنان محبت شود که تفاوتی بین خود و سایر فرزندان احساس نکنند

فَفَقَّرْتُ لَهُ بِمَا عَمِلَ ابْنُهُ؛^۱ عیسی بن مریم علیه السلام از قبری می‌گذشت که صاحب آن را عذاب می‌کردند. پس از یک سال، بار دیگر از آنجا گذشت و [متوجه شد که] صاحب آن قبر، عذاب نمی‌شود. پس گفت: پروردگارا سال اول که از این قبر عبور کردم، او در حال عذاب شدن بود و امسال که عبور کردم، معذب نیست. خداوند جلیل به او وحی کرد که ای روح خدا! او فرزند صالحی داشت که [وقتی به سن رشد رسید،] راهی را اصلاح کرد و یتیمی را منزل داد، به سبب عمل فرزندش او را آمرزیدم.

دار الایتام

نظر اسلام این است که یتیمان در محیط گرم خانواده‌ها پرورش یابند؛ چرا که نام و محیط دارالایتام، عواطف آنها را جریحه‌دار و آنها را

ب. برطرف شدن عذاب قبر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «مَرَّ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عليه السلام بِقَبْرِ يُعَذَّبُ صَاحِبُهُ ثُمَّ مَرَّ بِهِ مِنْ قَابِلٍ فَإِذَا هُوَ لَيْسَ يُعَذَّبُ فَقَالَ يَا رَبِّ مَرَرْتُ بِهَذَا الْقَبْرِ عَامَ أَوَّلٍ وَ هُوَ يُعَذَّبُ وَ مَرَرْتُ بِهِ الْعَامَ وَ هُوَ لَيْسَ يُعَذَّبُ فَأَوْحَى إِلَهُ جَلَّ جَلَالُهُ إِلَيْهِ يَا رُوحَ اللَّهِ قَدْ أَدْرَكَ لَكَ وَ لَكَ صَالِحٌ فَأَصْلَحَ طَرِيقاً وَ أَوْى يَتِيماً

۱. الکافی، ج ۶، ص ۳.

و تحصیل به موقع این افراد را فراهم کنند و از نظر ظاهری (لباس، غذا و مسکن) نیز آنان را در شرایط خوبی رشد دهند؛ ولی به سبب محروم بودن این کودکان از محبت و کانون گرم خانواده، نتایج نامطلوبی به بار می‌آید و بقول یکی از اندیشمندان فرانسوی «افراد انسانی را نمی‌توان چون ماشینهای یک کارخانه یکسان و یک‌شکل ساخت. تربیت دسته‌جمعی افراد به دلیل تفاوت‌های آنها به خوبی ممکن نیست و مدرسه نمی‌تواند جای تربیت پدر و مادر را بگیرد.»^۱

الکسیس کارل در کتاب «انسان، موجود ناشناخته»، می‌گوید: تعلیم و تربیت کودک وقت دائمی را ایجاد می‌کند که جز به وسیله پدر و مادر تأمین نمی‌شود؛ زیرا فقط اینان مخصوصاً مادر، از آغاز، خصایص

دچار ناامیدی می‌کند و البته این امر با ساختن دارالایتام و حمایت از یتیمان بی‌سرپرست که مأوی و مسکنی ندارند منافات ندارد؛ بلکه از عبادات بزرگ اسلامی به شمار می‌رود.

شاهد این مطلب هم این است که در عصر رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با اینکه حکومت اسلامی از نظر بنیه مالی به حدی بود که بتواند در برخی نقاط، مکانی برای تربیت بی‌سرپرستان ایجاد کند و مخارج آنان را از بیت‌المال بپردازد؛ اما برای پرورش روحی و جسمی آنها اصرار داشت تا یتیمان در محیط خانواده‌ها و در کنار کودکان آن خانواده‌ها تربیت شوند؛ چرا که اسلام علاقه دارد تا مردان و زنان به جای پدر و مادر از ایشان مراقبت کنند.

امروزه مؤسسات خیریه با برنامه‌های متعدد و متنوع توانسته‌اند بسیاری از نیازها و حتی وسائل تفریح

۱. یتیم یا اشکی فتاده بر کویر، حسین ایرانی، قم، انتشارات جامعه مدرسین، ۱۳۶۶ ش، ص ۶۴.

می‌رسد این است که اگر در این مدارس فقط کودکان یتیم حضور داشته باشند، ممکن است حس حقارت، یاس، بدبینی و جریحه‌دار شدن عواطف را به دنبال داشته باشد.

به نظر نویسنده، راه حل این مشکل، ایجاد مدرسی است که بتواند همراه این کودکان، اطفال دیگری را نیز پذیرا باشد، تا کودکان یتیم احساس نکنند که چون پدر ندارند، باید از دیگران جدا باشند؛ بلکه وجود اطفال غیریتیم، این ذهنیت را از آنها دور ساخته، در نتیجه، افراد بی‌سرپرست آن محیط را مانند محیط خانواده دوست خواهند داشت و به نحو شایسته رشد خواهند کرد؛ مثلاً این مدارس می‌توانند به دانش‌آموزانی که توانایی مالی و امکانات لازم را برای ادامه تحصیل ندارند، خدمات ارائه کنند.

۲. نیکی و اکرام

یکی دیگر از دستورهای اسلام دربارهٔ ایتام، احسان به آنهاست که در

بدنی و روانی و استعداد‌های کودک را که پرورش آنها باید با هدف تعلیم و تربیت قرار گیرد، شناخته‌اند.^۱

البته این نکته، قابل ذکر است که گاه دولت اسلامی با حفظ مسائل مربوطه، مصلحت را در پرورش کودکان یتیم در سازمانهای خاص می‌داند یا اینکه گاه شرایط اجتماعی افراد به گونه‌ای است که نمی‌تواند یتیمان را به خانواده‌ها بسپارد و خود نظارت کند که در این صورت، ایتام را به مؤسسات مربوطه می‌سپارد تا با حفظ حدود و ضوابط از آنها حمایت کنند.

نکتهٔ دیگر، مدارس شبانه‌روزی یا پاره‌وقت است که دولت و خیرین در سراسر کشور راه‌اندازی کرده‌اند و ضمن رسیدگی به وضع معیشتی و مالی، اسباب رشد و شکوفایی آنها را فراهم می‌کنند. آنچه مهم به نظر

آیات و روایات متعددی به آن سفارش شده است. قرآن در سوره مبارکه فجر می‌فرماید: ﴿كَلَّا بَلْ لَأَتُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ * وَلَا تَحَاضُونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمَسْكِينِ﴾؛^۱ «چنان نیست که شما می‌پندارید. شما یتیمان را گرامی نمی‌دارید و یکدیگر را بر اطعام مسکینان تشویق نمی‌کنید.»

این آیه شریفه، مسئولیت انسان را در برابر دو گروه بر می‌شمرد: مسئولیت در قبال مسکین که فقط در اطعام و انفاق آنها خلاصه می‌شود و مسئولیت در قبال ایتام که دیگر سخن از اطعام نیست؛ بلکه نیاز ایشان فراتر است و به اکرام و احسان نیازمندند؛ چرا که درباره یتیم، تنها، مسئله گرسنگی مطرح نیست؛ بلکه از آن مهم‌تر جبران کمبودهای عاطفی او است تا هیچ‌گاه احساس نکند که به علت از دست دادن پدرش خوار و

ذلیل شده است. این مسئله به قدری حائز اهمیت است که خداوند متعال، نیکی به افراد بی‌سرپرست را پس از نیکی به پدر و مادر و اقوام ذکر می‌کند و می‌فرماید: ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ﴾؛^۲ «به پدر و مادر و خویشاوندان و یتیمان و مساکین نیکی کنید.»

مولای موحدان، علی عليه السلام به عنوان اسوه و راهبر مسلمانان، چنان با ایتام رفتار می‌کند که او را پدر یتیمان لقب داده‌اند. ابوالطفیل می‌گوید: «روزی علی عليه السلام را دیدم که یتیمان را به حضور خود خواست. سپس چنان به آنان تفقد و مهربانی می‌کرد و به آنها غسل می‌خوراند که بعضی از اصحابش آرزو می‌کردند ای کاش ما نیز یتیم بودیم!»^۳

۲. نساء/۳۶.

۳. بحارالانوار، علامه مجلسی، بیروت، مؤسسه الوفاء، لبنان، ۱۴۰۴ ق، ج ۴۱، ص ۲۹.

۱. فجر/۱۷ و ۱۸.

مدارا با یتیم

خداوند متعال به پیامبرش دستور می‌دهد که با آنها با نرمی و مدارا سخن بگو و با لبخندی که بر آنان می‌زنی، حالت سرخوردگی و اندوه را از آنان دور کن؛ چنان‌که می‌فرماید:

﴿فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ﴾^۳ «با یتیم قهر مکن.» قهر به معنای غلبه توأم با تحقیر است.

این درس رسا، نه برای پیامبر ﷺ که برای امت اوست تا بدانند که باید از قهر با یتیمان و تطاول و تندی در برخورد با آنان و گاه چهره‌های عبوس در مقابل ایشان خودداری کنند؛ چنان‌که قرآن می‌فرماید: ﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْدِينِ * فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ﴾^۴ «ای پیامبر! آیا دیدی کسی را که روز جزا را انکار می‌کرد؟ این، همان شخص [بی‌رحمی] است که

رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «كُنْ لِلْيَتِيمِ كَأَبِ الرَّحِيمِ وَاعْلَمْ أَنَّكَ تَزُرَعُ كَذَلِكَ تَحْصُدُ!»^۱ برای یتیم، چون پدر مهربان باش و بدان که هر چه بکاری، همان را درو می‌کنی.»

علی بن ابی‌طالب عليه السلام می‌فرماید: «لَمَّا اخْتَضِرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى أَنْ قَالَ فَكَانَ آخِرُ شَيْءٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ إِنَّكَ إِلَيْكَ ذِي الْعَرْشِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَوْصِيكُمْ بِالضَّعِيفِينَ خَيْرًا الْيَتِيمِ وَالْمَمْلُوكِ»^۲ هنگامی که رسول خدا ﷺ در حالت احتضار بود آخرین چیزی که از ایشان شنیدم این بود که می‌فرمود: به سوی خدا و آخرت حرکت کنید، نه به سوی دنیا، شما را وصیت می‌کنم به دو ضعیف، یتیم و زبردست نیکی کنید.»

از دیگر دستوره‌های اسلام بر اکرام یتیمان می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۳. ضحیٰ/۹.

۴. ماعون/۱ و ۲.

۱. بحار الأنوار، ج ۷۴، ص ۱۷۳.

۲. مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۴۵۶.

پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود:
 «إِذَا بَكَى الْيَتِيمُ اهْتَزَّ الْعَرْشُ عَلَى بُكَائِهِ؛^۱
 هنگامی که یتیم گریه می کند عرش
 خدا به خاطر گریه اش به لرزه در
 می آید» و امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام می فرماید:
 «مَا مِنْ عَبْدٍ يَمْسَحُ يَدَهُ عَلَى رَأْسِ يَتِيمٍ
 تَرَحُّمًا لَهُ إِلَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِكُلِّ
 شَعْرَةٍ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛^۲ هیچ بنده ای از
 روی محبت دست بر سر یتیم
 نمی کشد؛ مگر اینکه خداوند در مقابل
 هر مو، نوری در روز قیامت به او
 عنایت می کند.»

این، درست در مقابل چیزی است
 که در جوامع دور از ایمان و اخلاص،
 همچون جامعه عصر جاهلیت دیروز
 و امروز رواج داشته و دارد که نه تنها
 به انواع حيله ها برای تملک اموال

یتیم را [به قهر] از خود می راند.» دع
 به معنای دفع شدید و راندن توأم با
 خشونت است. آنچه می توان از این
 آیه نتیجه گرفت آن است که راندن
 یتیم از خود، و ترشروی در برابر آنان
 و رد خواسته های ایشان، دور سازنده
 انسان از قرب به خداوند است.

نوازش یتیم

خلأ و کمبودهایی در زندگی
 انسانها وجود دارد که جز از طریق
 محبت و دوستی نمی توان آنها را
 جبران کرد. در این میان، کودکان یتیم،
 بیشترین نیاز را احساس می کنند؛
 زیرا بر اثر از دست دادن پدر یا
 والدین از سرچشمه محبت دور افتاده
 و بدین سبب، بیش از هر چیز به
 نوازش محتاج اند و برای این احساس
 عاطفی و روحی، خواه ناخواه در
 انتظار پاسخ هستند؛ از اینرو در آیات
 و روایات بسیاری بر مسئله یتیم نوازی
 تأکید شده است.

۱. مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۵۳.

۲. من لا یحضره الفقیه، شیخ صدوق، قم،
 انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۱۳ ق، ج ۱،

داری دلت نرم و خواسته‌ات برآورده شود؟ بر یتیم ترحم کن و دست [محبت] بر سر او بکش و از غذای خود به او بخوران تا قلبت را نرم کند و به حاجتت برسی.»

ج. ترفیع درجات و محو سینات

رسول خدا ﷺ فرمود: «وَأَلْذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَلِي مُسْلِمًا يَتِيمًا فَيَحْسُنُ وَلَا يَتَهُ وَيَضَعُ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ بِكُلِّ شَعْرَةٍ دَرَجَةً وَكَتَبَ لَهُ بِكُلِّ شَعْرَةٍ حَسَنَةً وَمَحَا عَنْهُ بِكُلِّ شَعْرَةٍ سَيِّئَةً»^۳ سوگند به کسی که جانم در قبضه قدرت اوست، هر مسلمانی که سرپرستی یتیمی را بر عهده بگیرد و به خوبی از عهده ولایت و سرپرستی آن یتیم برآید و دست محبت بر سر او بکشد، به عدد هر مویی [که از زیر دستش می‌گذرد]، خداوند متعال، مقام او را یک درجه بالا می‌برد و برای هر موی یک ثواب در نامه عمل وی می‌نویسد و برای هر موی یک گناه از او محو می‌کند.»

۳. همان، ص ۱۷۵.

یتیمان متوسل می‌شوند؛ بلکه خود او را در جامعه چنان تنها می‌گذارند که درد یتیمی و فقدان پدر را به تلخ‌ترین صورت احساس می‌کند.

آثار یتیم‌نوازی

الف. داخل شدن در بهشت

امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام فرمود: «مَنْ أَرَادَ أَنْ يُدْخِلَهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ فِي رَحْمَتِهِ وَيُسْكِنَهُ جَنَّةً فَلْيُحْسِنِ خَلْقَهُ ... وَلْيُرْحَمْ الْيَتِيمَ؛^۱ هر که بخواهد خداوند او را در رحمتش وارد کند و در بهشتش جای دهد، باید اخلاق خویش را نیکو و به یتیم رحم کند.»

ب. نرم شدن قلب و برآورده شدن حاجت

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: «أَتُحِبُّ أَنْ يَلِينَ قَلْبُكَ وَتُذْرِكَ حَاجَتَكَ؟ إِرْحَمِ الْيَتِيمَ وَأَمْسَحْ رَأْسَهُ وَأَطْعِمْهُ مِنْ طَعَامِكَ يَلِينُ قَلْبُكَ وَتُذْرِكُ حَاجَتَكَ»^۲ آیا دوست

۱. وسائل الشیعة، ج ۱۲، ص ۱۵۶.

۲. کنز العمال، علامه علاء الدین هندی، مؤسسه

الرسالة، بیروت، چاپ پنجم، ۱۴۰۵ ق، ج ۳،

ص ۱۶۹.

و دانشمندان نیز در بدو تولد یا در زمان کودکی از نعمت پدر محروم شده‌اند؛^۱ اما اگر یتیم را به حال خویش واگذارند و به جای آنکه بر اثر دلسوزی، مهربانی، مراقبت و تربیت، دلش را سرشار از فضایل و عشق به جامعه کنند و به ابزار خدمت به اجتماع مسلح سازند، به او بی‌توجهی و از جامعه طرد کنند، ناخواسته او را به ابزار خصومت به اجتماع مسلح کرده‌اند. در نتیجه فردی بی‌بند و بار و خالی از فضایل و پر از کینه به اجتماع خواهد شد. چنین فردی در نخستین فرصت، ضربه‌های

البته نیکی به یتیم می‌تواند به صورت‌های مختلف انجام گیرد؛ ولی هیچ نیکی بالاتر از تربیت و آموزش نیست.

۳. آموزش و پرورش

یکی از مهم‌ترین مسائل دربارهٔ ایتم، بحث تعلیم و تربیت و هدایت آنها به سویی است که بتوانند در آینده، انسانهای صالح و ثمربخشی باشند. به تجربه ثابت شده است که هر گاه خداوند متعال، نعمتی را از انسان بگیرد، در مقابل، ظرفیتهای بالایی به او می‌دهد؛ برای مثال اکثر افراد نابینا یا ناشنوا از حافظه و استعداد بالاتری در مقایسه با دیگر افراد جامعه برخوردارند. برخی کودکان نیز در مقابل از دست دادن پدر، استعداد فوق‌العاده‌ای دارند که هدایت این استعدادها، آیندهٔ جامعه را تضمین می‌کند؛ چنان‌که افزون بر پیامبر عظیم‌الشان صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بسیاری از علما

۱. رک: یتیمان سرافراز، محمد مهدی فجری، انتشارات مهر امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام (این کتاب با هدف ارایه الگو به مبلغان و مربیان نوشته شده است) و همچنین کتاب قطره‌هایی که دریا شد از علیرضا فجری، که با سبک داستانی به معرفی مشاهیر یتیم برای مخاطبان جوان و نوجوان به رشته تحریر درآمده است.

جبران‌ناپذیر خود را به پیکر اجتماع وارد می‌کند و انتقام خود را از اجتماع می‌گیرد؛ همان اجتماعی که در دوران کودکی یتیم، فرزندان خود را در برابر چشم او می‌بوسید و با بهترین لباس و کیف، آنان را به مدرسه می‌فرستاد؛ ولی به وی به جرم اینکه فاقد پدر بود، توهین می‌شد.

در یکی از تحقیقاتی که دربارهٔ کودکان بزهکار در آلمان انجام گرفت، از ۲۷۰۴ بزهکار جوان، ۱۱۷۱ نفر (یعنی بیش از ۴۳٪ آنان) یتیم بوده‌اند. در پژوهشی دیگر از آمریکا ملاحظه می‌کنیم که ۷۰٪ دختران حاضر در دارالتأدیب، یتیم بودند.^۱ نکته قابل تأمل آنکه صدام و هیتلر به عنوان دو جنایتکار، یتیم بوده‌اند و این نشان‌دهندهٔ استعداد سرشاری است که در ایتام وجود دارد؛ ولی آنان در

صورت بی‌توجهی، خسارت‌های جبران‌ناپذیری را به جامعه وارد می‌کنند. اینجا است که وظیفهٔ دولت و جامعهٔ اسلامی ایجاب می‌کند تا با احداث مدارس غیرانتفاعی برای ایتام - و البته با حضور کودکان غیریتیم - و ارائهٔ برنامه‌های آموزشی و پرورشی خاص، باعث شکوفایی بیش از پیش استعداد آنها شوند؛ زیرا رشد و پرورش یتیمان، آیندهٔ آنها و جامعه را تضمین خواهد کرد.

۴. حقوق مالی

یکی دیگر از حقوق فرزندان یتیم در جامعه، حقوق مالی است که به دو بخش تقسیم می‌شود: بخش اول مربوط به آنهایی است که از داشتن امکانات مالی و ارث پدر محروم‌اند و بخش دوم، مربوط به کودکانی است که دارای اموال بسیاری هستند و به کمک نیاز ندارند. این دو بخش از موضوعات مهمی است که در آیات متعددی از قرآن به آن سفارش و تأکید شده است.

۱. یتیم یا اشکی فتاده بر کویر، ص ۵۶.

انفاق به یتیم

آنچه پس از ماوی دادن به یتیم و اکرام او حائز اهمیت است، برطرف کردن نیازهای مادی وی است؛ چنان که در قرآن و روایات ائمه اطهار علیهم السلام نیز تأکید فراوان شده و انفاق به یتیم پس از انفاق به والدین و نزدیکان ذکر شده است.

انفاق بر یتیم، اعم از نیازهای مالی، خوراکی و پوشاکی است که باید هر یک به نحو احسن تأمین شود. قرآن کریم پرداخت مال برای رفع نیازمندی خویشان و یتیمان را از مشخصات نیکوکاران برشمرده^۱ و در بیت المال و اموال مردم نیز حق و سهمیه‌ای برای ایتام نیازمند مقرر کرده است.

دربارهٔ اطعام آنها نیز دستوره‌های مکرری رسیده است که قرآن کریم، سیرهٔ اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله را به عنوان الگوی همهٔ مسلمانان بیان می‌کند؛

چنان که می‌فرماید: ﴿وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا﴾^۲ «غذای خود را با اینکه به آن علاقه [و نیاز] دارند به مسکین، یتیم و اسیر می‌دهند و می‌گویند ما شما را برای خدا اطعام می‌کنیم و هیچ پاداشی و سپاسی از شما نمی‌خواهیم.» در این آیهٔ مبارکه، خاندان وحی تجلیل شده‌اند؛ زیرا پس از هر روزه، افطاری خود را به مسکین، یتیم و اسیر داده‌اند.

تأکید اسلام بر رسیدگی به وضع غذایی یتیمان تا آنجا است که در سالهای قحطی نیز برای آنها سفارش شده است. قرآن مجید، آنان را سزاوارترین قشر جامعه به دریافت کمکهای غذایی در سالهای قحطی بر می‌شمرد.^۳

۲. انسان/ ۸ و ۹.

۳. ﴿أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ * يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ﴾؛ «اطعام نمودن یتیم دارای قرابت، در زمان قحطی.» بلد/ ۱۴ و ۱۵.

حضرت علی علیه السلام در واپسین وصیت‌هایش پس از ضربت خوردن می‌فرماید: «اللَّهُ اللَّهُ فِي الْإِيْتَامِ فَلَا تُعَيُّوْا أَوْأَاهُمُ وَلَا يَضِيْعُوا بِحَضْرَتِكُمْ»^۱ خدا را خدا را دربارهٔ یتیمان؛ نکند آنان گاهی سیر و گاهی گرسنه بمانند و حقوقشان ضایع شود.»

مولای پیشوایان جهان که در قول و عمل به فکر یتیمان است، هر شب با دست خود به یتیمان غذا می‌رساند تا آنجا که او را ابوالیتامی لقب داده بودند. شخصی می‌گوید در شب تاریکی در میان کوچه‌های مکه می‌رفتم. زنی را دیدم که چند بچه را اطراف خود نشانده و کنار در خانه نشسته بود؛ مثل اینکه انتظار کسی را می‌کشید. سبب نشستن او را کنار کوچه در آن دل شب پرسیدم. گفت: «آقایی است که هر شب می‌آید و به بچه‌های من مهربانی می‌کند. منتظر اویم؛ چون قدری دیر کرده است.»

در این حال بود که یکی از بچه‌ها گفت: «یا اماه جاء ابوالایتام؛ مادرا! پدر یتیمان آمد.» ناگهان دیدم امیرمؤمنان علیه السلام آمد و یکایک بچه‌ها را روی دامنش نشاند. لقمه‌های نان را در دهان آنها نهاد و آنها را نوازش کرد.^۲

این تذکر لازم است که اتفاق به ایتام، مختص کسانی نیست که از داشتن سرپرست محروم‌اند؛ بلکه شامل یتیمانی نیز می‌شود که تحت تکفل و سرپرستی فردی از اقوام و خویشاوندان یا رجال صالح قرار دارند؛ زیرا چه بسا قدرت مالی سرپرست به حدی نباشد که بتواند تمام هزینه‌های کودک را فراهم سازد.

حفظ اموال یتیم

یکی از موضوعات مهم دیگری که در قرآن بر آن تأکید شده، اموال

۲. رفتارشناسی امام علی علیه السلام، احمد شرفخانی، انتشارات پارس‌سیان، چاپ اول، ۱۳۷۹ ش.

یتیمان است. آنچه مسلم است، یتیمی همیشه با فقر ملازم نیست؛ بلکه برخی از آنها اموال بسیاری دارند و به کمک دیگران نیازی ندارند.

شارع مقدس، بر حفظ و احترام مال آنها تأکید کرده و از تصرف در آن - مگر به نحوی که مصلحت آنان رعایت شود - منع فرموده است. مهم تر آنکه بعید نیست که بتوان جلوگیری از ضایع شدن مال یتیم را نیز به عنوان واجب کفایی مطرح کرد؛ چنان که در آیه ۷۷ سوره کهف، ضمن بیان داستان حضرت موسی و خضر علیه السلام به این مهم پرداخته شده است.

در این داستان، این دو ولیّ خدا برای حفظ مال یتیم، گرسنگی و بی‌مهری مردم را به جان خریدند و با حال گرسنگی، دیوار کهنه و در حال سقوط دو طفل یتیم را ترمیم کردند تا فرو نریزد و گنج نهفته در زیر آن نمایان نشود.

آنچه می‌توان از آیات مختلف قرآن به دست آورد آنکه:

۱. حفظ اموال یتیم واجب است و سرپرست او نیز به شرطی اجازه تصرف در مال وی را دارد که منافع و مصالح او را رعایت کند؛ چنان که قرآن می‌فرماید: ﴿وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾؛^۱ «به مال یتیم نزدیک مشوید؛ مگر به نیکوترین وجهی [که به صلاح او باشد].»

۲. هیچ‌گاه نباید اموال آنها را با اموال خویش مخلوط ساخت؛ به گونه‌ای که نتیجه آن، تملک همه آنها باشد و نیز نباید اموال خوب آنها را با اموال بد خود مخلوط کرد؛ زیرا نتیجه‌اش پایمال شدن حق یتیمان است. قرآن کریم می‌فرماید: ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا الْاٰخِيٓثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوْا اَمْوَالَهُمْ اِلٰى اَمْوَالِكُمْ اِنَّهٗ كَانَ حُوْبًا كَبِيْرًا﴾؛^۲ «و

۱. انعام/۱۵۲.

۲. نساء/۲.

اموال بد (خود) را، با اموال خود (آنها) عوض نکنید! و اموال آنان را همراه اموال خودتان (با مخلوط کردن یا تبدیل نمودن) نخورید، زیرا این گناه بزرگی است. «البته این دستور به معنای آن نیست که غذا و خوراک آنها را از زندگی خود جدا کنیم؛ بلکه به آن معنا است که اگر زندگی آنها با زندگی شما مخلوط شد، بسان یک برادر با آنها رفتار شود و در صورتی که مخلوط شدن اموال و غذای آنها با اموال و غذای شما به صلاح آنها باشد، این عمل اشکالی ندارد.

۳. دین مقدس اسلام، ولی یا وصی را از دستمزد عملشان در سرپرستی یتیم محروم نکرده است؛ ولی در عین حال، اغنیا را از گرفتن اجرت این نظارت بر حذر داشته و به آنها این‌گونه خطاب فرموده است: «مَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ»؛^۱ «هر کس

که بی‌نیاز است از برداشت حق‌الزحمه خودداری کند.» اما اگر سرپرست، فقیر است، مجاز است مزد خود را با رعایت عدالت و انصاف بردارد: «مَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ»؛^۲ «و آن کس که نیازمند است، به طور شایسته [و مطابق زحمتی که می‌کشد] از آن بخورد.»

۴. اسلام، چند شرط را برای بازگرداندن اموال یتیم به او ذکر کرده و بر آن تأکید فرموده است:

اول: برای برگرداندن اموال، یتیمان را بیازمایید تا زمانی که به حد بلوغ برسند؛ چنان‌که می‌فرماید: «وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ»؛^۳ «زمانی که یتیمان به حد بلوغ رسیدند، آنها را بیازمایید. اگر در آنها رشد

۲. همان.

۳. همان.

۱. همان/۶.

(کافی) یافتید اموالشان را به آنها بدهید.»

آنچه از کلمه «حتی» در این آیه استفاده می‌شود آن است که باید آزمایش یتیمان، پیش از رسیدن به حد بلوغ و به صورت مکرر و مستمر انجام شود و این آزمایش ادامه یابد تا هنگامی که در آستان بلوغ قرار گیرند و وضع آنها به طور کامل از نظر رشد عقلی برای اداره امور مالی خود روشن شود.

دوم: منظور از بلوغ ایتم، تنها بلوغ جسمانی نیست؛ بلکه باید بلوغ فکری و اقتصادی نیز مد نظر قرار گیرد؛ به گونه‌ای که یتیم، اموال خود را حفظ کند: «فَإِنَّ آتَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ»^۱

سوم: لازم است تا رشد و بلوغ یتیم، کاملاً مسلم، و سپس اموالشان به آنها سپرده شود که این رشد (به

دست آوردن تجربه در معاملات و شناخت سود و زیان) پایان جواز تصرف دیگران در اموال آنان است.

چهارم: دستور اسلام پس از طی مراحل گذشته این است که برای سپردن مال یتیم به او، چند شاهد بگیرید تا جای اتهام و نزاع و گفتگو باقی نماند. قرآن می‌فرماید: «فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ»^۲؛ «و هنگامی که اموالشان را به آنها باز می‌گردانید، بر آنان شاهد بگیرید.»

نکوهش تجاوز به مال یتیم

چنان‌که گفته شد، اسلام بر حفظ مال یتیمان تأکید و سفارش بسیار دارد و از ضایع کردن و تملک مال آنها به شدت نهی کرده است. قرآن می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا»^۳؛ «کسانی که اموال یتیمان را به ظلم و ستم می‌خورند،

۲. همان.

۳. همان/۱۰.

۱. همان.

رسول الله! آنها چه کسانی هستند؟ فرمود: کسانی که اموال یتیمان را به ناحق می‌خورند، آنان در شکمهایشان آتش می‌ریزند و به زودی در جهنم افکنده می‌شوند.»

و نیز فرمود: «شَرُّ الْمَأْكَلِ أَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ؛^۲ بدترین خوردنیها، خوردن [ظالمانه] مال یتیم است.»

تصرف در مال یتیم، مخلوط کردن مال خوب او با مال بد خود، محروم کردن او از ارث به علت کوچک بودن یا تقبل هزینه‌های او و ... از مصادیق ظلم به یتیم است و از جمله آثار ظلم به یتیم، بلا، عذاب و سلب نعمت است؛ چنان‌که امام علی عَلَيْهِ السَّلَام می‌فرماید: «ظَلَمُ الْيَتَامَى وَالْأَيَامَى يُنْزِلُ التَّقْمَ وَيَسْلُبُ النِّعَمَ أَهْلِهَا؛^۳ ظلم به یتیمان و جوانان، بلا و عذاب را نازل و نعمتها را از صاحبان نعمت سلب می‌کند.»

(در حقیقت) تنها آتش می‌خورند و به زودی در شعله‌های آتش (دوزخ) می‌سوزند.»

متأسفانه در بعضی خانواده‌ها پس از فوت پدر، خواهران و برادران بزرگ‌تر بدون توجه به برادر و خواهر نابالغ خود، ارث را بین خود تقسیم می‌کنند و ارثی برای آنان باقی نمی‌گذارند و یا بدون در نظر گرفتن حکم اسلام، مبلغ ناچیزی را برای آنها کنار می‌گذارند؛ در حالی که اسلام برای جنین در رحم مادر که پدرش فوت شده نیز همانند دیگران ارث مقرر فرموده است.

اینجا است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «يُبْعَثُ نَاسٌ عَنْ قُبُورِهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَأْجِبُ أَفْوَاهَهُمْ نَاراً فَقِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ هَؤُلَاءِ قَالَ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْماً إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَاراً وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا؛^۱ در قیامت، عده‌ای از گورهایش بیرون می‌آیند؛ در حالی که از دهان آنها آتش زبانه می‌کشد. عرض شد یا

۲. من لا يحضره الفقيه، ج ۴، ص ۳۷۷.

۳. تصنیف غرر الحکم، مصطفی درایتی، دفتر

تبلیغات اسلامی، دوم، ۱۳۷۸ ش، ص ۴۰۹.

۱. بحارالانوار، ج ۷۲، ص ۱۰.

شده است، یکی از راههای تقویت این خانواده‌هاست.

ثانیاً: اگر کودکانی از داشتن والدین محروم‌اند آنها را در کانون گرم خانواده پذیرایی کنیم. رسول خدا ﷺ فرمود: «أَحَبُّ الْيَتِيمِ إِلَيَّ اللَّهُ تَعَالَى يَبْتَ فِيهِ يَتِيمٌ مُكْرَمٌ؛^۱ محبوب‌ترین خانه نزد خدا، آن خانه‌ای است که در آن کودک یتیمی با عزت و احترام زندگی کند.»

ثالثاً: مدارس شبانه‌روزی ایتام را که در جهت رشد و شکوفایی استعداد آنها تلاش می‌کنند، یاری و حمایت کنیم. بسیاری از مشاهیر، نوابغ و علما، یتیم بوده‌اند و به سبب تعلیم و تربیت صحیح به مقامات عالی رسیده‌اند.

نکته پایانی آنکه یتیمان را هیچ زمانی فراموش نکنیم؛ به ویژه در ایام عید نوروز و اوایل سال تحصیلی.

خلاصه آنکه اگر این کودکان بی‌گناه، فردا در گرداب گناه افتند، اگر سینه پاکشان پر از سوز، کینه و تندخویی شود، اگر این انسانهای بی‌گناه تحقیر و ضایع شوند، اگر این امانتهای زیبا و ظریف الهی صحیح نگهداری نشوند و یا به جرم بی‌پدري از محبت محروم و به بیماری روانی مبتلا شوند یا طغیانگر شده، دچار بحرانهای روحی و عصبی شوند، اگر این اطفال مظلوم، پیش از بلوغ و نبوغ، مانند میوه نارس از شاخسار زندگی ساقط شوند و شرف و ناموس جامعه بر باد رود، تمامی کسانی که کوتاهی کرده‌اند، مسئول خواهند بود. پس لازم است:

اولاً: به مادران فداکاری که سرپرستی اطفال یتیم خود را بر عهده دارند و با مشکلات فراوان، آنها را تربیت می‌کنند یاری رسانده، از این راه، بنیان چنین خانواده‌هایی را تقویت و به اصطلاح پیشگیری کنیم؛ برای نمونه طرح اکرام کمیته امداد امام خمینی علیه السلام که با چنین هدفی آغاز

۱. نهج الفصاحة، ابوالقاسم باینده، تهران، دنیای دانش، ۱۳۸۲ ش، چاپ چهارم، ص ۱۷۰.